

Overzicht cultuurhistorische waarden in het plangebied

Toelichting

De beschrijving gaat over het aangewezen gebied ten oosten van de stad exclusief bestemmingsplan Klimbos wat recentelijk onherroepelijk is geworden

Een klein deel van het plangebied maakt onderdeel uit van een cultuurhistorisch landschap zoals opgenomen in de provinciale Verordening ruimte, te weten Zuiderwaterlinie bij Steenberg (in het noordoostelijke deel van het plangebied).

Binnen de Cultuurhistorische landschappen wordt onderscheid gemaakt in historische landschappelijke lijnen en historische vlakken. Het betreffende gebied kent ook een viertal erkende landgoederen waarvan de kern van een van de landgoederen, Wouwse Plantage, niet binnen de grenzen van het gemeentelijk grondgebied ligt. Daarnaast hebben we nog te maken met een zichtrelatie en een verboden kring(schotsveld). De in het totale gebied gelegen monumenten en bijzondere objecten worden nader d.m.v. adressering vernoemd.

Historische-landschappelijke lijnen

*Gemeente: **Bergen op Zoom, Roosendaal, onderdeel: **turfvaart Zoom/Spillebeek;*****

Karakteristiek: Waarschijnlijke de oudste turfvaart van de regio, daterende uit 1263. Het gedeelte tussen de Belgische grens en de spoorlijn Roosendaal/Bergen op Zoom is diep ingegraven en aan beide zijden voorzien van dijklichamen met waardevolle opgaande beplanting, waaronder hakhout en laanbeplanting.

Oorspronkelijk was deze turfvaart veel korter. Eerst diende deze voor ontwatering van het moer De Noort, later voor de vervening van de moeren ten oosten van Bergen op Zoom. In 1350 is de vaart doorgetrokken tot op het huidige Belgische grondgebied. In 1508 kreeg de vaart een nevenfunctie voor de aanvoer van water voor de grachten en inundatiegebieden rond de vesting Bergen op Zoom. In de negentiende eeuw haalde de suikerindustrie het nodige water uit de Zoom. Ten noorden van de Zoom, nabij Bergen op Zoom bevindt zich in de stroomgeul een tankversperring uit omstreeks 1943. Tussen de Wouwse Plantage en de camping Zoomland bevindt zich langs de stroom zeldzaam iepenhakhout.

*Onderdeel: **Schansbaan;***

Karakteristiek: de Schansbaan (1600-1700) is exact geleden op de grens van twee verschillende historische landschapstypes: het natte, open vlakke landschap met vergezichten van het Halstersch Laag (tot aan landgoed de Dassenberg) in het noorden en het drogere, gesloten, reliëfrijke boslandschap van de Brabantse Wal in het zuiden, met steilranden nabij de Schansbaan. De Schansbaan is voorzien van laanbeplanting en getenailleerd getraceerd op fort De Roovere.

Langs de baan, met name aan de zuidelijke zijde, relicten van hakhoutcultuur.

*Onderdeel: **wegenstructuur Zoomland;***

Karakteristiek: in het samengestelde landgoed Zoomland bevindt zich een opvallend groot aantal onverharde lanen (1700 en later), die grotendeels getraveerd zijn op de voormalige landhuizen in deze landgoederenreeks. In het noordoosten regelmatige gespatieerde, onverharde wegen, voorzien van laanbeplanting, knothout en struwelen.

*Gemeente: **Bergen op Zoom, Roosendaal onderdeel: **lanenstructuur Wouwse Plantage;*****

Karakteristiek: de verschillende kruisdreven, hoofdzakelijk beplant met beuk, dateren uit achttiende eeuw en vormen de beroemde stervorm (Plantage-Centrum) van de Wouwse Plantage. In een later stadium (1800-1900) werd in het centrum van deze ster het landhuis met bijgebouwen opgetrokken. De overige lanen op de oorspronkelijke Plantage zijn veel ouder (1500-1800) en volgen een eerder rationeel patroon van parallellen en dwarsen.

Historische-landschappelijke vlakken

*Onderdeel: **veenontginning Halstersch Laag, Het laag;***

Karakteristiek: hoofdzakelijk zeer nat, open gebied met wei- en hooilanden met struweel- en broekbosjes in de dalen van de Ligne of Bergsche Water en Smalle Beek. Een aantal turfvaarten herinnert er aan dat dit een voormalig veengebied is. Al in 1584 in gebruik als inundatiegebied en in 1600-1700 als onderdeel van de Vesting Bergen op Zoom, de West-Brabantse waterlinie, de latere Zuiderwaterlinie. Dit inundatiegebied maakte deel uit van de ondoordringbare zone tussen de vestingsteden Bergen op Zoom en Steenberghe. Tot in de negentiende eeuw heeft vooral aan de westelijke rand van het gebied kleinschalige vervening in putten plaatsgevonden. Hiervan zijn thans nauwelijks nog sporen terug te vinden. Opvallend zijn de zichtrelaties met landgoed De Dassenberg (Steenbergen) en fort De Roovere.

*Onderdeel: **landgoed Zoomland;***

Karakteristiek: Zoomland is een landschappelijk zeer gevarieerd landgoed, in 1972 gevormd uit een viertal oude landgoederen (kern 1600-1700): Goeree, Weltevreden of Klein Gemini, 's Heeren Plantage en Lievenshoven. Grote delen van deze landgoederenreeks zijn na de Tweede Wereldoorlog door de uitbreidingen van Bergen op Zoom bebouwd geraakt. Zoomland is opgebouwd uit naaldbossen, eikenhakhoutbossen, wei- en bouwland, lanen, houtwallen, struwelen, heideveldjes, gefixeerde stuifduinen en moerassen. De bij de historische landgoederen horende bebouwing is dan wel merendeels verdwenen, de historische patronen en structuren zijn grotendeels bewaard gebleven. Het noordoostelijk deel is een coulisselandschap, bestaande uit natte weilanden, doorsneden door eikenlanen, bomenrijen en houtwallen. De Zeezuiper is een relict van een uitgestrekt moerassencomplex ten oosten van Bergen op Zoom. Na ontvening (1300-1500) vormde het moeras een onderdeel van het inundatiegebied ter bescherming van Bergen op Zoom tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Later werd het gebruikt als viskwekerij. Van het voormalige landgoed Weltevreden of Klein Gemini zijn de doorgeschoten beukenhagen rond de voormalige tuinen nog zeer herkenbaar aanwezig. Van het voormalig landgoed Goeree, voor het eerst vermeld in 1411 als moergebied, zijn de lanen naar en de rechthoekige gracht rond de plaats waar de gebouwen gestaan hebben nog aanwezig.

*Onderdeel: **landgoed Ruijtershove;***

Landgoed(1534) wat geen gebouwen of zichtbare stramien meer kent. De bossen zijn nog wel aanwezig maar voor een deel gekapt en of uitgedund. Het gebied strekt zich uit tot en met de bekend staande heide- en zanderij gebieden. De zanderijen zijn ontstaan door een afgraving waarbij de toenmalige eigenaar de Nederlandse Spoorwegen het zand gebruikte voor spoordijken in Zeeland. Begin jaren 50 maakte de gemeente als nieuwe eigenaar hier een natuurbad van. Het gebied kenmerkt zich door bossen, water en stuifzandgebieden en hoogte verschillen.

*Onderdeel: **landgoed Lievensberg;***

Zie bestemmingsplan **Klimbos**. De contouren van het landgoed (96 ha) liggen in het bestemmingsplan Buitengebied oost.

*Onderdeel: **landgoed Boslust;***

Karakteristiek: landgoed met een rationeel aangelegd stramien van lanen, voorzien van singel- of laanbeplanting uit loofhout (eik, beuk).

Tussen dit skelet van lanen bevinden zich opstanden van Grove en Corsicaanse den met opslag van inheems loofhout en nabij het landhuis bevinden zich meer loofhoutopstanden. Vanuit het landhuis(voormalig jachthuis), gebouwd omstreeks 1900, is een brede laan getraceerd die het centrum ontsluit. Bij het landhuis hoort ook een boerderij en een bakhuis.

Landschappelijk kenmerkt het landgoed zich door een stuifzand gebied wat ook bekend staat als de Borgvlietsche Duinen.

*Gemeente: **Bergen op Zoom** en Roosendaal, onderdeel: **landgoed Wouwse Plantage**;*

Karakteristiek: oud landgoed, gesitueerd in het oostelijk deel van de Brabantse Wal, waarvan delen teruggaan tot ca. 1500-1600, met rationeel aangelegde, uitgestrekte naald- en loofbossen, landbouwgronden, relictten van zandverstuivingen, heidevelden en lange beukenlanen in stervormig patroon. Groepen rhododendrons en tot vijvers omgevormde vennen zorgen plaatselijk voor het parkachtig karakter. Aanleg van naaldbossen, ontginning van landbouwgronden en het uitvoeren van landbouwexperimenten behoorden tot de belangrijkste activiteiten. Plantage Centrum, een gebouwencomplex met landhuis, bevindt zich op het assenkruis van een aantal lanen. Na 1850 door

baron P.J. Caters en diens zoon belangrijk uitgebreid. Toen het landgoed in 1895 overging in handen van de industrieel P.P. Emsens, werd het landhuis "kasteliger" gemaakt. De Plantage was nagenoeg zelfvoorzienend; op het landgoed bevinden zich een drietal pachthoeven, een steenbakkerij, een boswachterswoning die later gebruikt als herberg en jachthuis, een hotel, een school, een smidse, bakkerij, houtzagerij en een elektriciteitscentrale.

*Onderdeel: **landgoed Groot Molenbeek**;*

Karakteristiek: zeer oud landgoed (oorsprong 1291) met bos- en cultuurgronden op een overgang van dalflank naar Molenbeekvallei. Op de flanken naaldbomen. Lanen met monumentale beplanting verdelen het cultuurland in compartimenten. Het stramien van monumentale paden en lanen is getraceerd op het landhuis en diverse bijgebouwen.

Zichtrelaties

Wanneer nederzettingen hun traditionele situering ten opzichte van het omringende landschap en open wateren hebben behouden is deze zichtrelatie op de kaart aangegeven. Onder traditionele situering wordt verstaan de structuur, en vaak ook omvang van de dorpen of steden die niet noemenswaardig minder herkenbaar is geworden door recente toevoegingen (woonwijken, industrieterreinen, verhoogd aangelegde infrastructuren). De zichtrelatiepijlen zijn indicatief voor de locatie en richting. Hun overwegend uniforme lengte is zodoende geen absolute aanduiding voor de ruimtelijke begrenzing van de zichtrelatie.

In het bijzonder voor zeekleipolders, maar ook in het **Halstersch Laag** geldt dat de visuele openheid zeer karakteristiek is. De combinatie van de schaarse bebouwing en infrastructuur en een op akkerbouw afgestemd bodemgebruik vormt de achtergrond voor dit kenmerk. Aangezien deze situatie op vele plaatsen nog bestaat zou bij uitputtende kartering het kaartbeeld in aanzienlijke mate gevuld worden. Mede omdat dit in cartografisch-technische zin onbevredigend werkt, is gezocht naar een aanscherping van het criterium openheid. Deze visuele openheid komt vooral tot uitdrukking ter plaatse van de dijken, waar veelal lintbebouwing, dan wel een doorgaande beplanting is gesitueerd. Dit gegeven is als historisch-landschappelijke karakteristiek van belang. Zeer bijzonder zijn de zichtrelaties van en op de Brabantse Wal. Van hoge waarde zijn de visueel 'open' gebleven gebieden zoals het Halstersch Laag.

Verboden Kringen

Bij sommige objecten is in verband met de historische functie het vrijhouden van de omliggende ruimte van bebouwing ook in het verleden al van belang geweest. Dit gegeven is vooral pregnant bij molens, eendenkooien en vestingwerken.

Verdedigingswerken zoals vestingsteden, forten, linies en kazematten hebben gemeen dat naast het eigenlijke vestingbouwkundige werk een vrij schootsveld onontbeerlijk is. De gewenste diepte van dat vrije schootsveld kon variëren. In beginsel kan met stellen dat uitsluitend voor de nabijverdediging een in oorlogssituaties vrij gemaakt schootsveld was vereist. Volgens de Wet op de Verboden Kringen (1853, van kracht gebleven tot 1951) diende een schootsveld van resp. 300, 600 of 1000 meter vrij te worden gehouden van permanente bebouwing. Voor alle bouw- en aanlegwerkzaamheden in het gebied was een speciale vergunning van het Ministerie van Oorlog noodzakelijk. Daar het in het kader van het onderzoek ten behoeve van de Cultuur-historische Waarden onmogelijk is om na te gaan welke schootsveld op welk verdedigingswerk op welk moment gegolden heeft, is gekozen voor een pragmatische oplossing: daar waar het historische schootsveld (of de Verboden Kring) overwegend intact is, is een kring van 1000m (straal vanuit centrum werk) toegepast; indien daarentegen of vestingwerk of schootsveld (dan wel Verboden Kring).

Fort de Roovere is een locatie met een schotsveld gerekend vanuit het hart van de terre wat voor een klein deel binnen het bestemmingsplan buitengebied oost valt.

Monumenten, beeldbepalende panden en objecten

Rijksmonumenten(waardevast)

- Landhuis(jachthuis) Molenzichtweg 12 en 14
- 8 tal rijksmonumentale graven inclusief Calvarieberg Mastendreef
- 3 tal rijksmonumentale graven Marconilaan 2

Gemeentelijke Monumenten(waardevast)

- Landhuis Groot-Molenbeek 10-11
- Boerderij Grote Lind 1
- Boerderij Moerstraatsebaan 121
- 3 stuwen aan de Zoomweg
- 28 graven aan de Mastendreef

Beeldbepalende panden(karakterstiek)

- (Landhuis Lievensberg Balsedreef 4 > zie bestemmingsplan Klimbos)
- Boerderij Balsedreef 16
- Boerderij Balsedreef 29
- Schuur(woonhuis) Groot Molenbeek 9
- Boerderij Moerstraatsebaan 210
- Boerderij Moerstraatsebaan 81

Cultuurhistorische objecten

- Het Joods kerkhof(1783) aan de Bergse baan
- Het Brits-Canadees oorlogskerkhof Ruijtershoveweg
- Toegangspoort voormalig Ruijtershoveweg gelegen aan de Moervaart